

Móðurvalið sem varð að ævistarfi

Ólafur Skúli Indriðason er heiðursvísindamaður Landspítala 2026. *Læknablaðið* ræddi við hann um læknisfræðina, rannsóknirnar, efasemdirnar og gleðina í starfinu. Ólafur Skúli er afkastamikill vísindamaður og er höfundur og meðhöfundur að 113 ritrýndum vísindagreinum, sem flestar hafa birst í alþjóðlegum vísindaritum, auk yfir sex þúsund tilvitnana í greinar hans. *Læknablaðið* hitti Ólaf Skúla á heimili hans í Hafnarfirði

■■■ Olga Björt Þórðardóttir

Það var ekki bernskudraumur um hvíta sloppinn sem réði því að Ólafur Skúli varð læknir. Eftir menntaskóla tók hann sér ár til að hugsa málið og var ekki viss um hvert hann ætti að stefna. Hann var skiptinemi erlendis árið eftir stúdentspróf og bað móður sína að sækja um fyrir sig, annaðhvort í verkfræði eða læknisfræði. „Hún ákvað að sækja um læknisfræði fyrir mig,“ segir hann og brosir að minningunni. Sú ákvörðun móður hans varð upphafið að ferli sem hefur spannað lyflækningar, nýrnalækningar, faraldsfræði, klínískar rannsóknir og leiðbeiningu fjölda ungra vísindamanna.

Ólafur Skúli er heiðursvísindamaður sem talar þó ekki eins og maður sem hefur verið á beinni leið að fyrir fram skilgreindu marki. Ferillinn hafi fremur orðið til í skrefum, með tilviljunum, góðu samstarfsfólki, forvitni og vaxandi skilningi á því hvað gögn, rannsóknir og klínísk reynsla geta sagt um heilsu fólks.

„Læknisfræðin olli ekki vonbrigðum,“ segir hann. Námið hafi verið erfitt á köflum en fjölbreytt og skemmtilegt. Snemma varð honum ljóst að skurðlækningar ættu ekki við hann. Lyflækningar drógu hann frekar að sér. Þar fann hann þá breidd og þá hugsun sem honum líkaði: að sjá samhengi, greina flókin mynstur og fylgja sjúklingum í gegnum langvinn veikindi.

Frá kandiðat til nýrnalæknis

Eftir læknánámið tók við kandiðatsárið, sem nú kallast sérnámsgrunnur. Ólafur

Skúli tók hluta þess í Kiruna í Svíþjóð, áður en hann kom heim og lauk því á Íslandi. Síðan tók við það sem þá var kallað að vera súperkandiðat, á lyflækningadeild, áður en hann hélt til Bandaríkjanna í framhaldsnám. Hann var fyrst við University of Connecticut Medical Center og síðar við Duke University Medical Center í Norður-Karólínu. Þar lauk hann sérnámi í almennum lyflækningum og nýrnalækningum. Hann starfaði einnig þar ytra í nokkur ár sem lyflækni og nýrnalækni. Samtals urðu árin í Bandaríkjunum tíu.

Það var þar sem rannsóknarhuginn kviknaði fyrst. Í læknánáminu á Íslandi hafði rannsóknarþátturinn ekki verið jafn formlegur og síðar varð. „Nokkrir samnemendur tóku auka ár til að klára BS-verkefni en mér fannst það mikil tímaeyðsla og ég hafði í rauninni lítinn áhuga á rannsóknum áður en ég byrjaði í nýrnalækningum,“ segir hann. Árin þrjú í lyflækningum voru fyrst og fremst vinna. Í nýrnalækningunum opnaðist hins vegar svigrúm til að fara inn í rannsóknarumhverfi. Bandarísku háskólaspítalarnir voru með sterka rannsóknarmenningu. Þar voru rannsóknarstofur, klínísk rannsóknasetur, styrkir og fólk sem hugsaði stórt. Ólafur Skúli sá þó fljótt að grunn-

„Þótt við séum lítil herna, þá búum við að miklu og skipulegu gagnamagni,“ segir Ólafur Skúli.

rannsóknir á rannsóknarstofu voru ekki endilega hans vettvangur. Hann fann sig betur í klínískum rannsóknum, faraldsfræði og tölfraði. Skólinn greiddi fyrir hann meistaranám í tölfraði lífvísinda og það breytti miklu. „Þá varð allt miklu auðveldara, bæði að hanna rannsóknir, stýra þeim, greina niðurstöður og vinna tölfraðivinnuna.“

Ísland sem rannsóknarvettvangur

Eftir heimkomuna varð rannsóknarstarfið smám saman fastur hluti af vinnunni. Ólafur Skúli starfaði lengst af í hlutastarfi við klíníska vinnu, oft 50 til 75 prósent, og sinnti rannsóknum meðfram. Hann hefur aldrei starfað á einkastofu eða sóst eftir stjórnunarstöðu. Hann talar frekar um teymi, gögn, verkefni og ungt fólk sem drífur rannsóknir áfram.

Hann telur það mikla gæfu að hafa við heimkomu til Íslands verið ráðinn til stórrar rannsóknar á beinheilsu Íslendinga sem Gunnar Sigurðsson var að setja af stað upp úr aldamótunum. Einnig fór hann að vinna með samstarfsfólki að rannsóknum á langvinnum nýrnasjúkdómi, nýrnasteinum, bráðum nýrnaskaða og nýrnaskaða í tengslum við hjartaaðgerðir, meðal annars í samstarfi við Hjartavernd og rannsakendur á Landspítala. Þó að marga samstarfsmenn mætti nefna eru það fyrst og fremst Runólfur Pálsson og Viðar Örn Eðvarðsson sem hafa myndað þann kjarnahóp sem lagt hefur á ráðin um flestar vísindarannsóknirnar.

Um 2013 tók rannsóknarhópurinn stóra ákvörðun: að reyna að safna öllum kreatínínmælingum á Íslandi. Kreatínín er blóðmæling sem nýtist til að meta nýrnastarfsemi. Með því að safna slíkum mælingum á landsvísu opnaðist möguleiki á að skoða nýrnastarfsemi þjóðarinnar yfir langan tíma. Síðar kom Arnar Jan Jónsson doktorsnemi inn í verkefnið og vann úr því doktorsritgerð og greinar. Gögnin ná nú yfir tímabilið frá 2008 til 2025. Þau gera kleift að skoða algengi og nýgengi langvinnns nýrnasjúkdóms, breytingar yfir tíma og tengsl við aðra sjúkdóma.

Nýrnastarfsemi minnkar með aldri

Eitt af því sem Ólafur Skúli hefur velt sérstaklega fyrir sér er hvort hefðbundin skilgreining á langvinnnum nýrnasjúkdómi henti öllum aldurshópum. Nýrnastarfsemi minnkar að einhverju leyti með aldri. Ef sömu skilmerki eru notuð fyrir alla getur stór hópur eldra fólks fallið undir skilgreiningu langvinnns nýrnasjúkdóms, jafnvel þótt breytingin sé að hluta aldurstengd. „Það þýðir að önnur hver amma á Íslandi er kannski skilgreind með langvinnnan nýrnasjúkdóm,“ segir hann og bendir á að það þurfi að hugsa slíkar skilgreiningar vandlega.

Þessi vinna hefur komið íslenska hópn-

um inn í alþjóðlegt samstarf, meðal annars European Kidney Function Consortium, þar sem vísindamenn í Evrópu skoða hvernig best sé að skilgreina og meta nýrnastarfsemi. Þar skiptir íslenska gagnamagnið máli. Þótt Ísland sé lítið land eru miðlægar upplýsingar, rannsóknarniðurstöður og sjúkdómsgreiningar verðmætur grunnur að faraldsfræðilegum rannsóknum. „Þótt við séum lítil hérna, þá búum við að miklu og skipulegu gagnamagni,“ segir Ólafur Skúli. Það þurfi þó þekkingu, aga og þolinmæði til að nýta það rétt.

Rannsóknir þurfi fólk og tíma

Ólafur Skúli talar af virðingu um nemendur og ungt rannsóknarfólk. Hann hefur leiðbeint fjölda BS-nema, doktorsnema og ungra lækna í rannsóknarverkefnum. Það sé bæði gefandi og nauðsynlegt. „Ef maður á að gera þetta allt sjálfur, þá gerist ekki mikið,“ segir hann. Verkefnið þurfi fólk sem hafi tíma, ábyrgð og áhuga. Hann hefur þó áhyggjur af því að íslenskt rannsóknarumhverfi sé enn of veikt fjárhags-

„Þótt við séum lítil hérna, þá búum við að miklu og skipulegu gagnamagni,“ segir Ólafur Skúli.

Ólafur Skúli heldur í kirsuberjatré í gróðursælum bakgarðinum við heimili hans í Hafnarfirði. Mynd/OBP

lega. Það sé erfitt að byggja upp samfelldan rannsóknarferil þegar styrkir standa ekki undir launum, rannsóknarteymum eða lengri tímaáætlunum. Í Bandaríkjunum hafi stórir styrkir getað haldið uppi rannsóknareiningum og starfsfólki við menntastofnanir þar í landi. Á Íslandi sé rannsóknarstarf á heilbrigðissviði of oft unnið meðfram klínísku starfi eða í frítíma.

Hann nefnir í þessu sambandi Rannís, sjóði Landspítala og Evrópuverkefni. Evrópuverkefnið hafi stundum skipt verulegu máli, því þar sé raunverulegt svigrúm til að fjármagna starfshlutfall og samstarf. En almennt sé erfitt að halda ungu fólki inni í rannsóknum þegar það þarf síðan að fara erlendis í sérnám og tengslin við verkefnið slitna.

Ólafur Skúli er einnig raunsær í mati sínu á vísindum. Hann nefnir erfðarannsóknir sem dæmi um svið þar sem vonir hafi verið gríðarlegar. Í upphafi hafi margir trúað því að kortlagning erfðamengisins myndi skýra sjúkdóma og leiða hratt til nýrra lækninga. Hann telur rannsóknirnar mikilvægar og merkilegar, en í nýrnasjúkdómum hafi þær enn ekki skilað

Ólafur Skúli með gítarinn sem dóttir hans gaf honum ósamsettan í sextugsafmælisgjöf. Hluti af gjöfinni var að þau hjálpuðust að við að setja hann saman. Mynd/OBP

þeim klíniska ávinningi sem margir vonuðust eftir. „Sú afstaða er ekki andstaða við vísindi, heldur krafa um hófsemi. Rannsóknir þurfa að standast tímans tönn og skila sjúklingum raunverulegu gildi,“ segir hann.

Kennsla, heilindi og samstarf

Ólafi Skúla hefur þótt heillandi gaman að kenna og leiðbeina en samband hans við háskólaumhverfið varð flóknara með tímanum. Hann segir frá því að hafa orðið ósáttur við hvernig tekið var á máli sem laut að frágangi heimilda og fræðilegum vinnubrögðum innan Háskóla Íslands. Hann kaus að bregðast við með formlegum hætti og óskaði eftir skýringum á viðbrögðum háskólans. Ólafur Skúli gerir ekki mikið úr málinu nú og leggur ekki áherslu á persónur. Frekar lýsir hann því

sem dæmi um að fræðasamfélagið verði að taka eigin reglur alvarlega. „Ef vísindi byggjast á trausti, þá skipta heimildir, gagnsæi og fagleg meðferð mála máli. Hann dró sig í kjölfarið að mestu út úr stundakennslu við Háskólann, þótt hann héldi áfram að leiðbeina og vinna með ungu fólki í rannsóknarverkefnum. „Það var ekki fyrir mig,“ segir hann einfaldlega um formlegan háskólaferil hjá HÍ.

Það sem stendur eftir hjá honum er þó mikil ánægja með samstarfið. Hann talar um félagana, nemendurna, lækna, hjartalækna, vísindamennina og starfsfólkið sem hefur gert verkefnið möguleg. „Það er enginn einn í rannsóknunum,“ segir hann.

„Sú afstaða er ekki andstaða við vísindi, heldur krafa um hófsemi. Rannsóknir þurfa að standast tímans tönn og skila sjúklingum raunverulegu gildi,“ segir Ólafur Skúli.

Góður andi og líf eftir vinnu

Þegar hann er spurður hvað hann sé stoltastur af á ferlinum, nefnir Ólafur Skúli ekki eina grein, eina uppgötvun eða neitt annað sérstakt. Hann segist einfaldlega vera ánægður með starfið. Hann hafi verið í góðum félagsskap, unnið með góðu fólki og notið þess að vera hluti af rannsóknarsamfélaginu, lyflækningum og nýrna-deildinni. Þar hafi oft verið þröngt og mikið álag en góður andi. Hann hefur aldrei sóst sérstaklega eftir mannaforráðum. „Ég er meira bara þannig að mér hefur liðið mjög vel í vinnunni og staðið mína plikt.“

Við sjúklinga sína hefur hann lagt mikið upp úr hreyfingu og heilsusamlegu lífverni og reynt að ganga á undan með góðu fordæmi. Hann hjólar í vinnuna, svo til alltaf, jafnvel þegar veðrið er ekki upp á sitt besta. Síðustu ár hefur golfið bæst við hjá honum og eiginkonunni, Helgu Ágústsdóttur tannlækni, og hann veltir fyrir sér starfslokum með rólegri forvitni.

Eignaðist gítar og gaf út vínýlplötu

Það eru fleiri áhugamálin. Dóttir hans, tónlistarkonan Katrín Helga Ólafsdóttir, gaf honum ósamsettan gítar í sextugsafmælisgjöf og gjöfin kallaði á að hann lærði að setja hljóðfærið saman og síðan að spila á það. Úr varð tónlist og tveggja laga plata á vínýl sem hann gaf út fyrir tveimur árum.

Kannski er það einmitt lýsandi fyrir feril Ólafs Skúla. Ekkert hófst með stórum yfirlýsingum. Móðir hans sótti um læknisfræði fyrir hann. Klínísk vinna leiddi til rannsókna. Rannsóknir leiddu til samstarfs. Samstarf leiddi til nemenda, gagna, greina og alþjóðlegra tengsla. Og þegar hann lítur til baka er niðurstaðan ekki dramatísk, heldur skýr: „Mér hefur fundist þetta gaman,“ segir hann að endingu.